

Bernard Mandeville

Schooloratie over geneeskunde, in het openbaar gehouden bij de bevordering van de Erasmiaanse school naar de universiteit.

*Beste vader, zeer dierbare grootvader, geliefde oom, hoogvereerde heren curatoren van de Erasmiaanse school, meneer de rector en overige leraren die allen voor altijd mijn respect zullen houden, verder u, zovele allervriendelijkste toehoorders en mijn medeleerlingen die aanwezig zijn.*¹

Terecht zei Sallustius: 'Al ons vermogen ligt in zowel het gemoed als het lichaam'.² Filosofie houdt het gemoed binnen het gebied van de rede en alleen zij is in staat de fouten van het gemoed te genezen. Geneeskunde beschermt de gezondheid van het lichaam of brengt gezondheid die verloren is gegaan weer terug. Niemand twijfelt eraan dat de geest en zijn betugelaarster, de filosofie, niet superieur zouden zijn.³ Inderdaad staan het lichaam en zijn beschermer, de geneeskunde, qua stand en waardigheid direct onder de geest en de filosofie.⁴ Behalve gemoed en

---

¹ Oorspronkelijke titel: *De Medicina Oratio Scholastica publice habita, cum e Schola Erasmiana ad Academiam promoveretur*. De grootvader was Barent Verhaer (geb. 1609), de oom van moederskant Johannes Verhaer (geb. 1648), beiden uit Schoonhoven. De schooloratie moest door de beste leerling van het betreffende laatste schooljaar worden gehouden. De toen bijna 15-jarige Bernard Mandeville hield zijn toespraak in oktober 1685 in de aula van de Erasmiaanse school, waarvan op dat moment ds Joannes Sylvius (van den Bosch) de rector was. Mandeville kende zeker het werk van Johan van Beverwijck (1594-1647) en de lof der geneeskunst van Erasmus, *Declamatio in laudem artis medicae* (geschreven in 1499, gedrukt in 1518 en nog bewerkt in 1529). Zie ook Nancy G. Seraisi (1932), *Oratory and Rhetoric in Renaissance Medicine*, in *Journal of the History of Ideas*, Volume 65, Number 2, April 2004, blz. 191-211. Seraisi verwijst ook naar Erasmus en Van Beverwyck.

² 'Omnis nostra vis in animo & corpora sita est'. Sallustius (86-35 v.C.) *De oorlog met Catalina*. Vgl. Johan van Beverwijck, *Schat der gesontheit* (1636), dl. i, 'Van de bewegingen des Gemoedts in 't gemeen', hfst. i, blz. 21 (ed. 1660): 'Al onze macht, zegt de Romeinse historieschrijver Sallustius, bestaat in gemoed en lichaam. Wij gebruiken meestal de heerschappij van het gemoed of de geest en de dienst van het lichaam.'

³ Behalve de 'Hippocratische' dokter en Montaigne, *De essays*, ii. 12, blz. 694 e.v. (vert. Hans van Pinxteren, 2004). De verhouding tussen filosofie en geneeskunde wordt behandeld in Hippocrates' *On Ancient Medicine*, par. 20. Adams zegt hierover (blz. 159): 'the author [Hippocrates] seems to hold that Philosophy is not so necessary to medicine as medicine to Philosophy.' Het gaat hier om filosofische uitspraken over de aard van de mens, waarover Hippocrates zegt: 'One cannot know anything certain respecting nature from any quarter than from medicine; and that this knowledge is to be attained when one comprehends the whole subject of medicine properly, but not until then.' Vgl. Jan Godderis, *De Hippocratische geneeskunde in al haar staten* (2005), blz. 261-70.

⁴ Erasmus in zijn *Lof van de geneeskunde*: 'Plato erkent dat de ganse filosofie eigenlijk daarop neerkomt, dat de gemoedsaandoeningen aan de rede moeten gehoorzamen. En nu is het voornamelijk de geneesheer, die daartoe meewerkt, zich hierop toeliggend, dat dit deel van de mens krachtig en vol inzicht zij, naar welks goedvinden alles geschiedt, wat op lofwaardige wijze verricht wordt. Terwijl zij de naam van mens onwaardig geacht worden, die zich evenals de dieren door hun begeerten laten meeslepen, hebben wij het voor een goed deel aan de geneeskundigen te danken, zo wij die naam wel waardig zijn'.

lichaam is er niets anders dan de natuur van de mens zou kunnen uitmaken. Daarom is onze belangrijkste taak ervoor te zorgen dat het niet alleen het gemoed is dat gezond is, maar ook het lichaam. Want als het lichaam niet gezond is, kan het gemoed dit zeker niet zijn.⁵ Omdat zij elk op zich behoeftig zijn, kan zowel de een als de ander dus, behalve door onderlinge hulp, niets teweeg brengen.⁶ Zo ook wordt het door de natuur geregeld - hoewel ik niet weet hoe - dat mensen, zowel door de geheime en verleidelijke kracht van de natuur als door de zwijgende voorkeur van het natuurlijke talent, tot uiteenlopende studies worden aangetrokken. Wie begint af te wegen wat voor soort leven hem door zijn keuze altijd zou toelachen, kunnen verschillende dingen bevallen.⁷ Voor mij is het de studie geneeskunde waaraan ik me zou willen wijden. Door welke reden dan ook ben ik ben nooit in staat geweest om van dit besluit af te wijken. Aangezien ik een korte schooloratie moest houden omdat ik van de Erasmiaanse school naar de universiteit ben bevorderd, besloot ik daarom voor deze hoogst eminente kring van luisteraars speciaal over de geneeskunde te spreken. Wat ik over het onderwerp naar voren breng, wordt zonder praal of vertoon gezegd en komt voort uit een werkelijk diepe impuls van de ziel.

Verder verzoek ik u, hooggeleerde luisteraars, mij, wanneer ik mijn geest lijk te belasten met gedachten die mijn leeftijd te boven gaan, geen blijk van minachting te geven door mijn ontoereikende geestelijke vermogens niet aan te vullen met uw vriendelijke hulp en goedheid.

---

⁵ Vgl. ook Cicero, *De Finibus*, bk. V, 47: 'quae tota perturbatur, si aut aegrum corpus est aut dolet'; 'If our body is ill or in pain or weak, then our whole nature suffers.' Erasmus zegt in zijn *Lof van de geneeskunde*: 'Maar niet alleen voor het lichaam, hetwelk het geringste deel van de mens is, draagt de geneesheer zorg, neen, voor de gehele mens, al neemt de geneesheer niet zoals de godgeleerde de ziel maar het lichaam als uitgangspunt.' (...) Zoals 'de gebreken van de ziel hun invloed doen gelden op het lichaam, zo belemmeren de ziekten van het lichaam op hun beurt de kracht van de ziel of vernietigen die zelfs geheel.' 'Ik loochen volstrekt niet dat de barmhartigheid en overige deugden waarop de Christelijke zaligheid berust, hoofdzakelijk van de ziel afhangen, maar aangezien deze aan het lichaam gebonden is en zich goed- of kwaadschiks van de lichaamsorganen bedient, is een goede geestestoestand voor een zeer groot deel van de lichaamsgesteldheid afhankelijk.' (vert. Hillesum). Van Beverwijck: "De vermaarde orator en filosoof Cicero, 3. *Tusc.* [iii.i], verwondert zich er niet zonder bijzondere reden over, dat, aangezien wij bestaan uit ziel en lichaam, voor de ziekten van het lichaam een kunst uitgevonden is om deze te genezen, en dat er geen moeite gedaan wordt om geneeskunst van de ziel uit te vinden en haar kwellingen te hulp te komen. De gebreken van het lichaam worden gewoonlijk gerekend het werk alleen van doctoren of medicijnmeesters te zijn en die van de ziel aan de theologen overgelaten. Maar alzo onze Galenus heel ernstig vermaant, dat men zich niet moet inbeelden, dat het alleen de filosofen zou aangaan de bewegingen van de ziel in bezit te hebben, maar dat het ook het werk is van de medicijnmeester, omdat deze niet alleen de geest en het gemoed beschadigen, maar ook het lichaam van zijn gezondheid beroven. Zo is het meer dan redelijk, dat wij, volgend de vermaning van die grote leermeester, ook hier, daar wij het lichaam leren bewaren voor ziekte, niet overslaan hetgeen enigszins deze kan veroorzaken, zoals daar zijn de passies en bewegingen van het gemoed, die door verschillende filosofen ziekten van de zielen genoemd worden."

⁶ Salustius, *Catalina*, i: 'ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio veget'.

⁷ Vgl. Sextus Empiricus, *Grondslagen van het scepticisme*, vert. R. Ferwerda (1996), blz. 78/9.

Wanneer ik naar mezelf kijk, verlies ik het vertrouwen in mijn geestelijke bekwaamheid. Terwijl zorgen en angsten mij van alle kanten bestoken, wanhoop ik bijna aan een goede afloop. Maar wanneer ik denk aan mijn medeleerlingen, die in deze zelfde aula voordrachten hielden en die u gewoon bent met een opmerkelijke gunst te vereren, krijg ik mijn moed terug. Ik hoop dat u mij niet zult onthouden wat u meer dan eens vriendelijk aan anderen hebt gegeven. En zo, gesteund door deze hoop, zal ik over het onderwerp geneeskunde die dingen zeggen die, hoewel zij het begrip van een jongeling niet overstijgen, in de geest opkomen van iemand die het vak heel zorgvuldig bestudeert.⁸

Misschien verwacht iemand van mij de volgende definitie van de geneeskunde. Gewoonlijk hoort men dat de kunst van het genezen de wetenschap is om ziekten te verwijderen - met als vanzelfsprekend een verklaring van de toestand in zijn bijzondere onderdelen. Toch is het, zonder minachtend over het andere deel van de geneeskunst te spreken, de instandhouding van de goede gezondheid die voorop staat, niet alleen wat de rangorde, maar ook wat de nuttigheid betreft. Wie ziet niet in dat de eerste weldaad van de geneeskunde is dat we onszelf in goede gezondheid kunnen houden. De tweede weldaad is dat we sterk afgenomen gezondheid weer beter kunnen maken of verloren gezondheid teruggeven. Voor een mens is het dus nuttiger zodanig onderlegd te zijn in de geneeskunde dat hij altijd een onbeschadigde en ongeschonden gezondheid kan hebben dan dat hij weet hoe hij de ziekten die hem van alle kanten aanvallen, moet bestrijden, zelfs als hij tenslotte aan het einde van de strijd kan zegevieren.⁹ Maar toch, wie zou eraan kunnen gaan

---

⁸ Vgl. de eerste alinea van Erasmus' *Lof van de geneeskunde* (1518), in Desiderius Erasmus, *Lof en Blaam*, vertaald door Harm-Jan van Dam (2004), blz. 33.

⁹ Dit gaat iedereen en ook de overheid aan. Vgl. Erasmus, in een toevoeging (in 1529) aan zijn *Declamatio in laudem artis medicae*. In de vertaling van Louis (Levi) Hillesum (1880-1943) verschenen in *Opuscula Selecta Neerlandicorum*, in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde (1907): 'Het is immers niet de geringste, en misschien wel de voornaamste, plicht der wereldlijke overheid te zorgen, dat de burgers gezond zijn. Wat baat het, den vijand van de muren verdreven te hebben, wanneer de daarbinnen heerschende epidemie meer personen wegmaait dan het zwaard der vijanden zou gedood hebben? Wat geeft het, er voor te zorgen, dat niemand zijn vermogen verliest, als de gezondheid des lichaams gesloopt wordt? De ouden, die een rangorde der goederen hebben vastgesteld, plaatsten bovenaan op de lijst een goede gezondheid. Want wat nut is het, dat het bezit in ongeschonden staat verkeert, als de bezitter niet wel is? Daarom lette de wetgeving bij de ouden, toen heb- en eerzucht nog niet alles bedorven hadden, vooral daarop, dat de lichamen der burgers gezond, krachtig en evenredig ontwikkeld waren. Dit hangt deels af van de aangeboren lichaamsgesteldheid, deels van de opvoeding, lichaams oefeningen, voedingswijze en ook eenigszins van de inrichting der woningen. De taak van den geneesheer vervulden de wetgevers, die slechts goed gebouwde personen met elkander lieten huwen, die eischten, dat men alleen volkomen gezonde minnen in dienst nam, die openbare baden en turnplaatsen instelden, wetten tegen de weelde maakten, door het doen verbouwen van huizen en het droogleggen van moerassen, epidemieën voorkwamen en er voor waakten, dat geen spijzen of dranken, die voor de gezondheid gevaar opleverden, verkocht werden. Maar heden ten dage meenen de vorsten, dat zij er niet mee te maken hebben, of voor wijnen vergiften verkocht worden, of er door aangestoken graan of bedorven visch zoovele ziekten onder het volk verspreid worden. Er is letterlijk geen deel van het leven, dat zonder de hulp der

twijfelen dat het verwijderen van ziekten met veel meer moeilijkheid en bekwaamheid, veel meer bewondering en roem gepaard gaat? Wat evenwel te denken van het feit dat de kennis om ziekten te verwijderen juist heel duidelijk maakt, dat zij in een hoge mate de bekwaamheid inhoudt om gezondheid te beschermen. In één woord, deze dingen zijn dus zo vast met elkaar verbonden en verknoopt, dat zij niet van elkaar gescheiden kunnen worden.¹⁰

En dit is inderdaad het doel van de geneeskunde, luisteraars.¹¹ De rest bestaat uit haar vermogen en aard om ziekten en medicijnen te begrijpen. Helaas, door hoeveel pijn en kwelling worden wij ellendige mensen gedurende heel ons leven geteisterd. Er is geen deel van het menselijke lichaam, zelfs niet het kleinste deeltje, dat niet onderhevig is aan eindeloze soorten ziekten. Het is ongelooflijk te moeten zeggen aan hoeveel ernstige kwalen zelfs die delen waarvan we nauwelijks iets weten of waaraan we zelden denken, worden blootgesteld. Dat van dit alles kennis wordt verkregen, daar hebben gekwelde stervelingen wat aan. Dit ligt allemaal, hoeveel er ook van bestaat en ongetwijfeld is het veel, dit ligt allemaal, zeg ik, binnen de grenzen van de geneeskunde.

Eerst ontdekt zij de uitwerking van ziekten, vergelijkt de symptomen, onderzoekt de oorzaken, past geneesmiddelen toe en brengt, als de goddelijke gunst erbij komt, de ernstig getroffenen hun gezondheid terug en rukt anderen van de rand van de dood weg. Maar kennis van geneesmiddelen heeft ook immens nut in de geneeskunde, aangezien we moeten weten welke eigenschappen door de almachtige god aan de geschapen dingen zijn gegeven om de verlorengedane vermogens aan de

---

geneeskunde behoorlijk kan geregeld worden.' Vgl. ook Erasmus' *Lof van de geneeskunde*, in Desiderius Erasmus, *Lof en Blaam*, vertaald door Harm-Jan van Dam (2004), blz. 47.

¹⁰ Vgl. Van Beverwijck, *Schat der Gesondheyt* (fol. 7): "De geneeskunst dan leert ons onderscheid te maken tussen hetgeen voor de gezondheid en het leven dienstig of schadelijk is, en haar kracht bestaat of om de mens in gezondheid te behouden, of ziek zijnde, weer gezond te maken. Om allerhande ziekten en gebreken te genezen, is er door verschillende geneesheren in onze taal geschreven en een menigte remedies overhoop gehaald, tot heel weinig voordeel van de lezer. Alzo het genezen bestaat niet in veel recepten, maar in de kennis van de ziekten, en de methode of manier om de remedie goed en te gelegener tijd te gebruiken, wat niet allemans werk is.

Maar om de gezondheid te bewaren, hetwelk een ieder begrijpen, verstaan en volgen kan, is door niemand ooit aangeroerd. Daar nochtans dit deel van de geneeskunst het oudste is, als waarvan, volgens het schrijven van Hippocrates, de kunst zijn begin en oorsprong genomen heeft, en ook veruit het nuttigste en zekerste. Want alhoewel in deze bedorven eeuw weinig op het behouden van de gezondheid gelet wordt en de mensen niet veel bedenken wat een verborgen schat de gezondheid is, voor alear dat ze in enige krankheid komen te vervallen: (*Siet! niemant kent sijn eygen goet, Voor dat hy 't eens ontbeeren moet.*) Nochtans is het beter voor een verstandig mens liever met wat zorgvuldigheid deze schat te bewaren, als deze verloren hebbend, met moeite en gevaar weer te gaan zoeken."

¹¹ Over het begrip geneeskunde zegt Van Beverwijck: "Al is het dan dat de geneeskunst alleen schijnt te strekken tot genezing van de ziekten, zo moet nochtans dit deel, dat de gezondheid leert bewaren, niet uitgesloten blijven. Ja, kan ook het genezen zo gewoon verstaan worden, dat het de *hygiene* omvat, omdat ze leert genezen de lichamelijke zwakheid en de ontroeringen van het gemoed."

mensheid terug te kunnen geven. En je moet weten hoe je deze goed kunt bereiden en mengen. Maar uiteraard is ook dit alleen niet voldoende om kennis van de geneeskunde te krijgen. Wat al het andere te boven gaat, is, dat men alle bestanddelen van het menselijke lichaam moet kennen, samen met hun gebruik bij het verrichten van de functies van het menselijke leven. Zonder deze kennis zou kennis van alle ziekten en medicijnen zinloos zijn. Wat de feitelijke organen van het lichaam betreft, is het ongelooflijk te vertellen hoeveel het er zijn, hoe nauw zij onderling verbonden zijn en wat voor verbazingwekkende effecten zij voortbrengen.

En wat te denken van het feit dat sommige van deze delen van het lichaam in het bijzonder zo klein en verborgen zijn, dat zij hierdoor meer met de geest dan met de ogen worden opgemerkt. Door middel van deze delen worden echter - en dit is de grootste bewondering waard - de belangrijkste levensfuncties uitgevoerd. De Ouden, in vroegere tijden, besteedden veel moeite om ze te vinden, om ze bevredigend te verklaren en om hun eigenschappen en functies aan te tonen.¹² En vandaag maken uiterst scherpzinnige en toegewijde mensen grote vorderingen. Als iemand niet alle functies van de rest van de leden kent, wandelt hij in het duister en is het onvermijdelijk dat hij, tot groot onheil voor de zieken, altijd ernstig dwaalt.

En dus is het juist en gepast dat de kennis vergroot moet worden met de zekerste elementen van de filosofie. Niet alleen dat gedeelte dat enkel *τα φυσικα*¹³ behandelt, maar dat gedeelte dat ons, door net zo met de subtielste en zekerste regels en voorbeelden te redeneren, ook leert om in deze branche subtiel en met zekerheid te redeneren.¹⁴ Natuurlijke filosofie is beslist noodzakelijk voor de toekomstige dokter, opdat hij een grondige kennis en heldere notie kan krijgen van de eigenschappen en vermogens van natuurlijke substanties¹⁵ die op grote schaal in de geneeskunde worden gebruikt. Als hij dit zou missen, hoe zou hij, vraag ik u, ooit kruiden, struiken, bomen en hun wortels, bladeren en sappen kunnen gebruiken? Of stenen en wat de ingewanden van de aarde ook maar voortbrengen of binnenin verborgen houden, gebruiken? Of het vlees van andere dieren, botten en alles wat er ook maar in zit waarvan de medicijnen gewoonlijk worden gemaakt of kunnen worden gemaakt, gebruiken? Hoe zou hij, zeg ik, van dit alles op een juiste wijze gebruik kunnen maken om de gezondheid van het lichaam te beschermen of herstellen? Hij die in feite voortreffelijk op de hoogte is van de natuurlijke

---

¹² Bedoeld worden de (levens)geesten.

¹³ Het natuurlijke. Vgl. het begrip *physis*.

¹⁴ Zie Galenus, *Quod optimus medicus Philosophous sit*; door Erasmus vertaald uit het Grieks. Engelse vertaling: P. Brain, *Galen on the ideal of the physician* (SA Mediese Tydskrif, 26-11-1977): 'What reason, then, remains why the doctor, who practises the Art in a manner worthy of Hippocrates, should not be a Philosopher? For since, in order to discover the nature of the body, and the distinctions between diseases, and the indications for remedies, he must exercise his mind in rational thought, and since, so that he may persevere laboriously in the practice of these things, he must despise riches and exercise temperance, he must already possess all the parts of Philosophy: the logical, the scientific, and the ethical.'

¹⁵ Werking hebbende grondstoffen.

filosofie, zal met evenveel zekerheid als gemak oordelen over de kracht van al deze dingen.¹⁶ Hij die zich herinnert dat aangetaste delen zelfs in het menselijke lichaam niet altijd met het oog te zien en met de handen te behandelen zijn, zal er echter niet door verrast zijn dat deze dingen, die *μετα τα φυσικα*¹⁷ worden genoemd en het meest verheven materiaal van de filosofie bevatten en, omdat zij niet op de externe zintuiglijke waarneming van het lichaam steunen, inderdaad alleen aan de rede worden gekoppeld, in de geneeskunde een enorm nut hebben.¹⁸ Daarom zal iemand in de mate waarin hij dit gedeelte van de filosofie onder de knie heeft en in de mate waarin hij alles wat tot deze afdeling behoort duidelijker en helderder onderzoekt, des te bekwaamer zijn in het grondig kennen van de geneeskunst en in het succesvol uitoefenen hiervan. Tenslotte spelen dagelijkse observaties en ervaring met verschillende ziektegevallen geen geringe rol bij het voltooien en vervolmaken van de geneeskunde.

Voeg hier nog aan toe het volhardend lezen van auteurs die zulke dingen toegewijd en getrouw in de literatuur hebben vastgelegd, alsmede de praktijk en ervaring die absoluut zeker de leraar van dit soort dingen is. Hieruit volgt dat we moeten begrijpen welke argumenten waarvan het waard is dat ze invloed op de geneeskunde te hebben, zich in het bijzonder aandienen. En zo, luisteraars, kunnen we inderdaad het eerste doel van de geneeskunde beschouwen, dat geen ander is dan het behoud van een gave gezondheid of het herstellen van verloren gezondheid.¹⁹ Ik ben er zeker van dat er niemand is die het met me oneens is, dat het niet iets gerings is om een goede gezondheid te genieten of het gebruik van je organen te hebben om het werk van de geest uit te voeren. Er is niemand die niet vindt dat het beroerd is om in ziekte weg te kwijnen of door pijnen gekweld te worden. In dezelfde mate dus dat we een goede gezondheid waarderen, moeten we ook de geneeskunde waarderen. Wat te denken van het feit, zoals *Sallustius* zegt dat de geest, de leider en beslisser van het menselijke leven (die we niet met de dieren, maar met de goden gemeen hebben), zijn taken niet kan verrichten, behalve als hij een ongeschonden gezondheid heeft. Het deeltje van de goddelijke geest zit aan de aarde vast en kan niets met een lichaam doen dat door een ziekte wordt gekweld. De hele sereniteit ervan wordt door deze wilde storm versomberd, het hele licht ervan door deze schaduw uitgedoofd. Wanneer ziekten de hele kracht en het effect van de geest wegnemen van het lichaam, lijkt het alsof zij de zon van de wereld stelen. In aanvulling

---

¹⁶ *Phusis* in de betekenis van 'groeikracht', 'vegetatieve levenskracht', zie Jan Godderis, *De Hippocratische geneeskunde in al haar staten* (2005), blz. 52-3.

¹⁷ *Meta ta fysica*, boven het natuurlijke.

¹⁸ Vergelijkbaar met wat Hans Vaihinger als 'idealistisch positivisme' aanduidt in *Die Philosophie des Als Ob* (ed. 1922), 'Vorbemerkungen zur Einführung', blz. xii-xx.

¹⁹ Van Beverwijck, *Schat der Ongesontheyt* (1644), blz. 5-6: 'Derhalven is de Mensche...genootsaect geweest, door sijn verstant ende vernuft een Konste op te speuren, waardoor hy sijn tegenwoordige Gesontheyt mocht bewaren, ende die, by ongeluck, ofte versuym verloren hebbende, wederom bekomen. Soo dat de *Geneeskonste* in dese twee dingen bestaat: te weten, om de tegenwoordige Gesontheyt te beschermen, ende de verlorene te herstellen.'

hierop, wat is er aangenamer voor de mens dan het leven in een goede gezondheid te ervaren? Niets is van nut voor een mens, tenzij hij in een gezonde toestand verkeert.²⁰

Van het totaal van alles waaruit de wereld is opgebouwd - wat allemaal zeker voor het nut van de mensheid is gesticht - kan de mens geen voordeel krijgen als hij niet in een goede gezondheid verkeert. Wat gebeurt er als een koorts een mens onverwachts in de greep heeft? Kijk hoe er een weerzin tegen alles bestaat. Zelfs is hij moe van het leven zelf. Niets kan hem stimuleren. Er is niets dat een ziekelijke en lusteloze mens kan opwinden. Ondertussen weigert hij alle voedsel en drinken, maar wie zal ontkennen dat het 't grootste genoegen is deze dingen smakelijk te nuttigen? Zelfs niet de hele rijkdom van *Perzië* en wat voor genoegens dan ook kunnen een zieke persoon stimuleren. Echt, alleen de geneeskunst is toegerust om al deze beslist ernstige ellendes te verdrijven en ons met een enorme voldoening te laten genieten van de goddelijke geschenken. Wegens dit feit moet zij voorop worden geplaatst, voor de andere.²¹

Aanvaard nog een ander argument, luisteraars, waardoor u ervan overtuigd kunt worden dat geneeskunde in de hoogste eer moet worden gehouden. Let slechts, vraag ik u, op de schitterende resultaten van de geneeskunde. Ik doe een beroep op uw kennis en ervaring in menselijke aangelegenheden. Herinnert u zich de veelvuldige gevallen van mensen die door ontzagwekkende ziekten gevangen waren en daardoor al helemaal wanhopig waren, die bijna op het laatste ogenblik, doordat hun op een vakkundige manier medicijnen zijn toegediend, uit de kaken van de dood zijn teruggekeerd? Echt, voor wie zou dit iets gerings kunnen lijken? Tenzij er misschien iemand kan worden gevonden die zichzelf en zijn leven zelf haat. Om die reden getuigen alle ziektegeschiedenissen vaak ten gunste van dokters, die met grote eer en enorme beloningen worden beladen. Maar waarom haal ik verhalen als getuigenis aan? Laat wat mij betreft iedereen in zijn eigen gedachten afdalen en overwegen hoe hij, als hij in de greep van de dood is, al betreurd en bijna begraven, ernaar verlangt uit de kaken van de dood te worden weggegrist en in de vroegere gezondheid te worden teruggebracht.²² Het zal niet onduidelijk zijn hoeveel er aan medische kennis te danken is.

Bovendien, wat is er ouder dan de geneeskunde? Terwijl zij iets is dat sinds het begin van de wereld wordt uitgeoefend en tot op de huidige dag voortleeft, wordt zij steeds verder uitgebreid en dagelijks vergroot.²³ Zij zal nooit in enige eeuw ophouden zolang er mensen op de

---

²⁰ Vgl. Horatius, *Brieven*, 2, 47-50.

²¹ Overeenkomstig het titelgedicht 'De Gesontheit spreekt' in Van Beverwyck, *Schat der Gesontheit* (in de uitgave van 1643).

²² Vgl. Erasmus, *Lof van de geneeskunde*, vert. Hillesum: 'Hoeveel dichter bij de goddelijke mildheid komt dan niet de weldaad van de geneesheer, die een mens, reeds voor de onderwereld bestemd, door zijn kunst, vernuft, zorg en trouw als het ware uit de muil des doods terugtrekt?' (vert. Hillesum).

²³ Vgl. Hippocrates, *On Ancient medicine*, 3: 'To such a discovery and investigation [van goed voedsel en voedselbereiding] what more suitable name could one give than that of

wereld zijn. Echt, er bestond nooit een beroemdere kunst en deze zal er ook niet komen. Want hoe weinig mensen zijn er die, wanneer zij over welke recepten van de medische kunst dan ook hebben gehoord, deze niet aan het geheugen toevertrouwen, er geen notitie van maken en ijverig uitschrijven en die bij de juiste gelegenheid niet gul de gaven zouden willen meedelen aan iemand die pijn leed? Wat is eerlijker dan dat we allemaal onze zorg hierop zouden richten en al onze krachten in zodanige banen leiden, dat wij hulp kunnen bieden aan degenen die lijden en dezelfde natuur en hetzelfde lot hebben als wijzelf? Wat zou er vromer kunnen worden genoemd dan dat wij hier helemaal in betrokken zijn, dat wil zeggen zodanig, dat we onze vereiste plicht voor de gekwelde mensen doen en hen van hun onheilen bevrijden?²⁴ Niets dat hier door mij is gezegd, is meer dan de waarheid en ook schrijven wij niets aan dokters toe dat de menselijke krachten te boven gaat.

De ervaring zelf leert hoezeer beroemde dokters met een minimum aan moeite en, om zo te zeggen, vaak met één pink velen die ernstig ziek zijn hebben geholpen. De geneeskunst is niet zo moeilijk dat zij de pet van de mens te boven gaat. Toch heeft zij datgene in zich waarmee de scherpzinnigste mensen zich bezig kunnen houden en een beloning voor hun inspanning krijgen. Zo kan de eenvoud van de geneeskunde ons tot de studie ervan aantrekken en wat er moeilijk aan is, zal garanderen dat het voor ons niet onaangenaam is doordat het te gemakkelijk is. Die dingen die edel zijn, zijn moeilijk en ook is niets een buitengewoon mens meer waardig dan dat hij zijn arbeid in moeilijke dingen investeert.²⁵ Ook is er niets aangenaams dan de kennis en beoefening van de geneeskunst. Of dat iemand in de kennis van ziekten bekwaamd zou willen zijn en over hun kracht en aard wil nadenken, hun oorzaken onderzoeken en hun uitwerkingen ontdekken. Dan wel dat hij de medicijnen onderzoekt, met behulp van vuur hun krachten eruit haalt door de onzuiverheden achter te laten en dan zijn geest op hun samenstelling en mengsel richt. Of dat iemand toegewijd is aan de anatomie en de ontleding van lichamen, zodat hij de verborgen delen van het lichaam met het oog en de geest kan onderzoeken en deze tegelijkertijd kan bewonderen. Of dat iemand zijn aandacht aan de bijkomende filosofie van de geneeskunde wijdt. Ten slotte, of hij de geest wil behagen door de waarnemingen van de voortreffelijkste dokters te lezen.

Van welke andere kunst en wetenschap, vraag ik u, kan echter worden gezegd dat zij eervol en passender voor een mens en waardiger

---

Medicine? since it was discovered for the health of man, for his nourishment and safety, as a substitute for that kind of diet by which pains, diseases, and deaths were occasioned.'

²⁴ Het is in deze lijn dat Mandeville van zijn *Fabel van de bijen* zegt: 'Het is een boek van strenge en opgetogen moraliteit,(...) uitgaand boven elk ander systeem van ethiek.' Vgl. *Een rechtvaardiging van het boek*, opgenomen in *Mensen spreken niet om begrepen te worden* (2007), blz. 378.

²⁵ Vgl. Erasmus, *Lof van de geneeskunde*, vert. Hillesum; 'Als de moeilijkheid die iets oplevert, maatstaf is voor de schoonheid ervan, niets gaat met meer moeite gepaard dan de beoefening der geneeskunde, die op zoveel kennis, op het onderzoek van en ervaring in zoveel zaken berust'.

voor een wijze mens is? In feite bestaat er niets glorieuzer dan niet alleen ervoor te zorgen dat bedlegerigen en zwakken weer opstaan, maar iets wat uniek is voor de geneeskunde, te weten dat mensen van de dood zelf weer tot leven worden gebracht. Als ik alles zou noemen wat mijn onderwerp ten aanzien van de nuttigheid van de geneeskunde te bieden heeft, zou zo'n wijds veld worden geopend, dat er nauwelijks een eind aan zou komen om erin rond te huppelen en te dartelen. Maar ik voel er niets voor uw geduld te misbruiken, luisteraars, en ik ben er tevreden mee enkel de grote kracht van de geneeskunde bij zowel het verdrijven van verschillende kwalen als het terugbrengen van de volledige gezondheid aan mensen, aan te stippen. Hoeveel zeer ernstige ziekten er ook bestaan, er is beslist een groot aantal mensen, en vaak nu,

...die kwijnen van ziekte en een nieuw cohort van koortsen heeft een aanval op de landen gedaan,²⁶

en nieuwe en vroeger onbekende ziekten overvallen beklagenswaardige stervelingen. Maar hoeveel het er ook zijn, alleen de geneeskunde kan ze overwinnen. Ook is er geen ziekte zo totaal ernstig, dat zij niet, met goddelijke hulp, kan worden genezen wanneer een ervaren dokter op tijd wordt ontboden. Wij zien dagelijks hoe mensen worden gekweld door vele ongemakken, waarvan velen zeer gemakkelijk met de hulp van dokters bevrijd worden. Als dokters niet de naderende ziekte tegemoet waren getreden en met vaste moed het angstaanjagende monster compleet hadden verslagen, zouden ziekten die even gemeen als ontelbaar zijn, tot enorme proporties zijn uitgegroeid en het gehele menselijke ras zou er allang geweest zijn. Het goede dat de geneeskunde de mensen brengt, is werkelijk zo uitgestrekt, dat er daarbuiten niets van waarde in een mensenleven over is. Dit is zo bedoeld dat hij een goede en gave gezondheid geniet. Wie, vraag ik u, zal ontkennen dat hij daarzonder het gebruik van alle goede dingen mist?²⁷

Ook bewijst de geneeskunde dit niet louter een of twee keer, maar telkens weer, dat als een kwaadaardige soort ziekte op een juiste wijze met medicijnen wordt behandeld, eenvoudig altijd dezelfde resultaten volgen. Verder is de geneeskunst zo noodzakelijk voor de mensen dat zij daarzonder zelfs niet hadden kunnen leven. Wat filosofie voor het gemoed is, is geneeskunde voor het lichaam en de combinatie van deze twee kan datgene voortbrengen wat in het leven buitengewoon wenselijk is - een gezond gemoed in een gezond lichaam. Neem de geneeskunde van het leven weg en we zullen gemakkelijk in de greep van erg gevaarlijke ziekten terecht komen, van waaruit het heel moeilijk zal zijn te ontsnappen. Telkens als een of andere ziekte een mens binnendringt, zien we onveranderlijk het kwaad voortdurend groeien, zodat het met hele

---

²⁶ 'Macies et nova febrium Terris incubuit cohors'. Horatius *Oden*, bk i, 3, 30-1.

²⁷ Erasmus, *Lof van de geneeskunde*, vert. Hillesum: 'Want wat nut is het, dat het bezit in ongeschonden staat verkeert, als de bezitter niet wel is?'

leven van de mens gedaan is als we de naderende ziekte niet in haar begin weerstaan.

Dit is beter dan dat iemand erop hoopt dat de kracht van het kwaad uit zichzelf verdwijnt, zonder dat er medicijnen zijn toegediend. Hoeveel mensen die onverschillig tegenover de geneeskunde stonden, werden door dit kwaad aan de samenleving ontrukkt of tot een onuitsprekelijke beproeving gebracht, of door de ergste pijnen en kwellingen geteisterd, die in het begin erg gemakkelijk genezen hadden kunnen worden? Dit is inderdaad zo zeker en zo duidelijk, dat het op geen enkele manier ontkend kan worden. Het is enkel de geneeskunde die de gezondheid beschermt, pijn verlicht en kwalen verwijdert. Waartoe zult u, wie u ook bent, gegeven het bezit van dit leven door de onsterfelijke God, wanneer

*... je lichaam ondraaglijk pijn doet, bezeten door kou,
of een ongeluk je het bed laat houden²⁸*

met een kwaal die met het uur erger wordt, daarom uw toevlucht nemen? Zult u zich, nadat u de almachtige God om hulp hebt gevraagd, niet aan doktoren toevertrouwen? Als u gezond verstand toont, zult u dat zeker, tenzij u er verantwoordelijk voor wilt zijn uw eigen leven te verliezen. Het is alleen maar dit wat volgens Gods wil een persoon in een crisis op een moment van grote nood kan helpen. Laten alle krachten van het lichaam u in de steek? Zit er ook geen enkele voeding in uw gewone eten en drinken? Merk hoe op het cruciale ogenblik de geneeskunst daar is om u hulp en gezondheid te brengen. Hierom kan iedereen gemakkelijk inzien hoezeer wij de geneeskunde moeten waarderen.²⁹

Ik kom nu bij die zaken die door sommige mensen die de geneeskunde haten en er met weinig respect over denken in het algemeen worden gezegd om haar te minachten.³⁰ Het zijn maar weinig zaken, niet gefundeerd op enige redelijkheid en die in feite nauwelijks enige weerlegging waard zijn. Toch ben ik bereid alles te horen en te onderzoeken wat door deze mensen naar voren kan worden gebracht om de geneeskunde te hekelen, opdat hoogst grove mensen zichzelf niet vleien of onwijze mensen door hun optreden niet worden bedrogen. Kom op nu, stap naar voren, en kom te voorschijn in het licht en in het openbaar, u die gewend bent in het geheim de geneeskunde met woorden aan te vallen en te verscheuren. Wat is het, zeg ik, dat uw onwetendheid en verbijstering tegen de ware en soliede roem van de geneeskunst inbrengen? Ongetwijfeld wrijven zij slechts een smet aan. Iedereen is het

---

²⁸ 'Condoluit tentatum frigore corpus, Aut aliquis casus lecto te affixit' Horatius, *Satiren*, bk. i, 1, 80-1.

²⁹ Erasmus, *Lof van de geneeskunde*, vert. Hillesum: 'Deze wetenschap diende door allen gekend te worden, daar zij voor ieder onmisbaar is. Maar ach! allerverkeerdst oordeel der stervelingen!...Hij streeft er echter niet naar, te weten te komen, hoe hij het beste wat hij heeft, kan beschermen....'Toch ten minste behoorde dat gedeelte, hetwelk over het behoud der gezondheid handelt, door iedereen gekend te worden.'

³⁰ Parafraze van het begin van de Wet van Hippocrates, geciteerd door Van Beverwijck in *Schat der Ongesontheyt* (1644), blz. 31.

erover eens dat de satirici, komieken, mimespelers, clowns of sterrenwichelaars, die uitvorsende mensen, die de zaken van anderen zo scherp als een adelaar of als de slang van *Epidaurus* bekijken, maar die wat hun eigen zaken betreft totaal blind zijn, nooit door iets dat ze zeggen de lof van de geneeskunde kunnen verminderen.³¹ Tenzij zij misschien dokters met dit ene ding bekritisieren dat

*Een kwaal soms sterker is dan de bekwame kunst.*³²

Armzalige mensjes³³ en, ga ik zelfs zo ver te zeggen, dwazen en boeven, die zo flagrant de woorden van een voortreffelijke schrijver misbruiken. Want eisen deze mensen hier niet van dokters, dat zij altijd elke soort ziekte geheel en al moeten verwijderen of de dood uit de wereld verbieden en verbannen, en het leven van de mens eeuwig maken, in strijd met de wet van de hoogste gebieder van menselijke aangelegenheden, door welke wet alle dingen beschikt zijn om op een bepaald tijdstip te sterven? Zij oordelen zo heel dom over de geneeskunde en verzinnen er dingen voor, waarvan het voor een dokter onwettig is om er zelfs maar over na te denken. God is bewonderenswaardig genoeg omgegaan met het menselijke ras, dat door zijn eigen fout door talloze ziekten wordt geteisterd, omdat hij, hoewel onverdiend, zo edelmoedig is geweest het geneeskunde en dokters te schenken, waarvan hij graag zou willen dat wij ze hoog achten. Dokters die vakkundig alle ziekten die de mens in zijn leven aanvallen, kunnen verwijderen - met uitzondering alleen hiervan als de opperbevelhebber ons beveelt onze post te verlaten. Er is geen reden waarom iemand mij hier zou antwoorden dat velen zelfs voordat de laatste en beslissende dag des oordeels zal zijn gekomen, door verschillende ziekten worden gekweld, langdurig inderdaad en ongeneeslijk. Toch moet de oorzaak van deze situatie niet aan de kunst van het genezen worden toegeschreven, maar aan die mensen die, terwijl ze buitengewoon onwetend zijn in de geneeskunde, toch niet aarzelen te beweren kennis van de geneeskunde te hebben. Maar van wijze en ervaren dokters verspreiden er zich zovelen over de mensheid, zoveel ziekten, waartegen u alles tevergeefs zou uitproberen, worden met de instemming van de goddelijke wil genezen, dat een goddelijke, aan de mens gegunde en toegestane kennis niet gekleineerd kan worden zonder de smerige schuld van ondankbaarheid.³⁴

---

³¹ Deze hele passage is overgenomen in de Amsterdamse *Oratio pro arte medicina* (1757), blz. 13, van Lodewijk Willem Bruyning. Vgl. ook Horatius, *Satiren*, bk. 1. 3, 20-27; Jan Godderis, *De Hippocratische geneeskunde in al haar staten* (2005), blz. 713: 'Asklepios, de heilbrengende god die uit een slang geboren zou zijn in Epidaurus; vandaar aesculaap. Epidaurus was zowat het Lourdes van de klassieke oudheid.'

³² Ovidius, *Epistol. ex Ponto*. L. i., Ep. III. vs. 17, 18: *Non est in medico semper relevetur ut aeger: interdum docta plus valet arte malum.*

'Interdum doctâ plus valet arte malum'. Ovidius.

³³ Vgl. Johan van Beverwijck, *Epistolica quaestio de vitae termino fatali, an mobili* (1636), i, blz. 205.

³⁴ Vgl. *Verhandeling over hypochondrische en hysterische ziekten*, blz. ???.

Maar als om die reden de geneeskunde zowel de mensen van ziekten bevrijdt als dat er niets wenselijker is dan dit wat hun zou kunnen overkomen en als zij de gezondheid beschermt, die inderdaad een schathuis is waarmee je zelfs alle rijkdom van *Perzië* niet kunt vergelijken, wie is er dan die hier niet bewonderend tegenover staat en deze goddelijke kennis zou willen begrijpen? Als je naar de geneeskunde kijkt, bestaat er ergens anders maar erg weinig wonderbaarlijks. Om geen andere reden zou je de mensheid zozeer kunnen gelukwensen als met deze door de hemel gezonden kennis, waardoor zeer ernstige ziekten zo gemakkelijk worden tegengegaan. Ga nu met uw leven verder, drie keer of vaker gezegend, aangezien datgene waarmee u de ongelukkigheid van uw lot kunt verlichten u als een reusachtig geschenk van goddelijke edelmoedigheid wordt gegeven. Oh bewonderenswaardige wetenschap en geprezen door allen, in aanbevelingsbrief, in de literatuur en met monumenten vereerd, hoe moeten uw verdiensten wel alles overtreffen wat ik ook maar over u, hoe goed ook uitgedrukt, zou kunnen zeggen. Saluut, verdrijver van ziekten, beschermer van het leven, opmerkelijk door uw onvoorstelbare majesteit, beroemd om grote verdiensten jegens de mensheid, niet waardig om anders dan door de grootste van allen geprezen te worden. Ga door met wat u doet, ontruk geteisterde mensen aan de grootste smarten en de ernstigste kwalen. Maak het menselijke ras beter, overstelp ons uit de hoorn des overvloeds, die voor een mens vol zit met de beste dingen van het leven. Het sterfelijke leven zit erop, tenzij u, door de hemel gezonden, ons indachtig bent. U alleen, met de steun van de goddelijke hulp, maakt dat wat er wegwijnt en te gronde is gericht, weer opstaat en beter wordt. U verandert smart in vreugde en brengt degenen die bijna dood zijn tot leven.

Ik wens dat er veel meer zouden zijn, die het cultiveren van de mooiste kunst ter hand zouden nemen. Hier verzoek en smee ik u, die door de goddelijke edelmoedigheid in tamelijk voorspoedige en luxe omstandigheden bent geplaatst, dat u, om de waarde van deze hoogst eminente kunst naar behoren te eren, uw energie eraan zult wijden om haar grondig te leren. Er is geen kunst die voor een heer passender is, of hij nu meer waarde toekent aan uitvinding³⁵ of aan oordeelsvorming.

Daarom, edele telgen van de mensheid, goddelijk beschikt om met meer talent begiftigd te zijn dan anderen, richt uw inspanningen op een hoogst eminente kunst, dan zult u nooit spijt krijgen van het eraan bestede gezwoeg en ook zult u van geen enkele andere kunst een overvloediger beloning krijgen.³⁶ Zo gaat het wanneer u de goede gaven van uw geest oefent, terwijl u met grote lof die dingen leert die anderen correct hebben uitgewerkt of wanneer u iets toevoegt aan de ontdekkingen van anderen, iets corrigeert dat verkeerd begrepen was en

---

³⁵ Ontdekking.

³⁶ Gezondheid is immers niet een zaak alleen van dokters.

de nuttigste kunst volmaakter en vollediger maakt dan zij tot dusver was.³⁷ Ik heb gezegd.³⁸

ACJ 25-02-2016

---

³⁷ Vgl. het slot van Erasmus, *Lof van de geneeskunde*, vert. Hillesum: 'Als wij een zaak naar hare waarde beoordeelen, wat staat hooger dan de goddelijke genade het dichtst nabij te komen? Naar haar vermogen, wat is machtiger of rijker aan resultaten dan een geheelen mensch, wien een zekere dood te wachten staat, aan zich zelf terug te geven? Naar hare noodwendigheid, wat is zoo onmisbaar als de wetenschap, zonder welke noch leven, noch geboorte mogelijk is? Indien wij een zaak naar hare zedelijke deugd beoordeelen, wat staat moreel hooger dan het menschelijk geslacht in het leven te houden? Naar haar nut, geen zaak sticht grooter nut en in wijder kring. Indien wij eindelijk het financiëel voordeel tot maatstaf nemen, dan is zij wel het allermeest winstgevend, indien de menschheid niet alle dankbaarheid verloren heeft. U wensch ik dus ten zeerste geluk, voortreffelijke mannen, die het voorrecht hebt, in dat allerschoonste vak uit te munten. U, beste jongelingen, geef ik den raad: legt u hierop met volle borst toe, wijdt U met al uwe krachten aan deze wetenschap, die U eer, roem, aanzien en vermogen zal doen verwerven en door welke gij op Uw beurt uwen vrienden, uw vaderland, ja, het geheele menschelijke geslacht op meer dan gewone wijze ten heil zult strekken.'

³⁸ Vgl. Paulette Carrive (*1932) over deze schooloratie in haar dissertatie *La philosophie des passions chez Bernard Mandeville* (1983), band 1, blz. 9: 'il y énonce des banalités sur l'importance de la médecine' en op blz. 10: 'on serait tenté de donner l'importance à cette proclamation, mais à vrai dire, ce serait de jeter une lumière qui vient des œuvres de la maturité de notre médecin.' Zij is echter niet op de hoogte van de specifiek Nederlandse geneeskundige cultuur waarin Mandeville is opgevoed en die uit zijn oratie spreekt. Haar ontgaat mede daardoor de opmerkelijke consistentie in Mandevilles professionele opvattingen.